

ВІДГУК

на дисертацію Баковецької Ольги Олександрівни

«Римо-католицька церква в Україні кінця XVIII – XIX століть:

вплив на суспільно-політичний розвиток»,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук

із спеціальності 07.00.01 – історія України

Дисертаційне дослідження стосується церковної історії, яка з кінця минулого століття стала одним із актуальних напрямів історичної науки. Після десятиліть замовчування, в суспільстві сформувалося усвідомлення того, що всебічне вивчення історії релігій та церкви в Україні є важливою умовою для дослідження процесів, які відбувались на її теренах. Тож цілком закономірно, що одним із об'єктів дослідження сучасних науковців стала католицька церква, яка впродовж досліджуваного періоду відігравала вагомую роль у житті населення, що проживало на українських землях. Проте в дослідженні історії католицької церкви є чимало лакун та суб'єктивних висновків, які не завжди відповідають реальності. Об'єктивний аналіз діяльності католицького духовенства та його вплив на суспільно-політичний розвиток України потребує серйозного вивчення й обумовлює актуальність дисертаційного дослідження. Тим паче, що у вітчизняній історіографії зазначену проблему досі не було виокремлено як предмет спеціального наукового дослідження. Посилює актуальність поданої роботи її виконання в жанрі соціальної історії, яка ще не достатньо розроблена у вітчизняній історіографії. Тож можна стверджувати, що подане до захисту дослідження Ольги Олександрівни Баковецької вперше ґрунтовно презентує діяльність римо-католицької церкви кінця XVIII – XIX ст. та її вплив на суспільно-політичний розвиток України імперської доби.

Дисертаційне дослідження пов'язано з науковою темою «Актуальні проблеми історії Півдня України XX ст.» (номер державної реєстрації 0104U4010975), яку розробляє колектив кафедри історії України Навчально-

наукового інституту історії, політології та права Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського.

Структура дисертації логічна, достатньо продумана і підпорядкована досягненню поставленої мети. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури й додатку.

У вступі зазначено: актуальність теми, мету, наукові завдання, об'єкт і предмет, хронологічні рамки, територіальні межі, наукову новизну й практичне значення одержаних результатів та відповідні методи дослідження. Належне формулювання та обґрунтування цих елементів дало можливість для вирішення проблеми, що розглядається у дисертації.

Наукова новизна обраної для захисту теми (с. 11–13) зумовлена постановкою проблеми та полягає у дослідженні специфіки впливу римо-католицької церкви на суспільно-політичні процеси в Україні. Авторкою уперше всебічно проаналізовано зміст державної політики щодо зазначеної конфесії; визначено відмінності та особливості становища римо-католицької церкви і громад на території різних регіонів Російської імперії й виявлено причинно-наслідкові зв'язки між суспільно-політичною специфікою розвитку регіонів і генезисом римо-католицької церкви; висвітлено особливості культурно-освітньої та благодійної діяльності римо-католицьких громад, спрямованої на розвиток якісної та конкурентоспроможної католицької системи освіти з подальшим формуванням відповідного світогляду та громадської думки.

У першому розділі дисертантка здійснила ґрунтовний історіографічний і джерелознавчий аналіз проблеми й окреслила теоретико-методологічні засади дослідження. Вона охарактеризувала історіографічний доробок вітчизняних та зарубіжних науковців у відповідності до зазначеної нею періодизації, яка стала уже традиційною в історіографії, показавши досить добру обізнаність із спеціальною науковою літературою (с. 15-48). Позитивним моментом є опрацювання автором зарубіжних видань (32 позиції).

О.О. Баковецька проаналізувала комплекс використаних опублікованих документів та архівних джерел, виявлених нею в архівосховищах України, Російської Федерації та Білорусі, а саме: Центральному державному історичному архіві України м. Київ, Російському державному історичному архіві, Національному історичному архіві Білорусі, Державному архіві Саратовської області, Державному архіві Житомирської області, Державному архіві Одеської області, Державному архіві Миколаївської області та Нікопольському краєзнавчому музеї (с. 48-71). У вказаних восьми установах нею опрацьовано 23 фонди і 243 одиниці зберігання. Дисертанткою охарактеризовано ступінь репрезентативності джерельної бази та її інформаційний потенціал, що дає підстави вважати її автентичною й достатньо вірогідною для розв'язання основних завдань дисертаційного дослідження.

Попри проведення значної евристичної роботи деякі архівні зібрання, що містять джерела з тематики дослідження, все ж залишилась поза увагою дисертантки. Це, насамперед, Санкт-Петербурзький філіал архіву Російської академії наук, де у фонді «Кеппен П. І. Статистичні матеріали» (Ф. 30) відклалися документи, що стосуються чисельності католицьких парафій та їхній етнічний склад на теренах України в 1857 р. До того ж неопрацьованими залишились два фонди (Ф. 1 і Ф. 3) Державного архіву Одеської області, які містять документи стосовно діяльності Римо-католицької церкви.

Не використала дисертантка й праці Херсонсько-Таврійського архієпископа Інокентія (Борисова), які є цінним джерелом для з'ясування взаємин між католиками і православними на півдні України (Записка Иннокентия, архиепископа Херсонского и Таврического, о новоучрежденной епархии Римско-католической в Херсоне // Русский архив. – 1868. – С. 412-436). Архієрей обґрунтував причини ініційованого ним протесту проти утворення нової Римо-католицької єпархії в Херсоні, до якого прислухався російський уряд.

Аналізуючи опубліковані документи дисертантка, зазначаючи вагомість восьмитомного видання М.В. Варадінова «Історія Міністерства внутрішніх справ», де він систематизував значну кількість документів МВС і його підрозділів, які безпосередньо торкалися правового статусу Римо-католицької церкви (с. 53), чомусь розмістила серед літератури у «Списку джерел і літератури».

Дисертантка вміло використала зазначений у роботі комплекс відповідних загальнонаукових та спеціальних історичних методів дослідження (с. 71–81). Це зумовило високий ступінь достовірності та обґрунтованості наукових положень, узагальнень і висновків дисертаційного дослідження.

Грунтовним і продуманим є другий розділ дисертації – «Становлення інституційної системи Римо-католицької церкви в Україні в контексті суспільних взаємовпливів», який стосується основних напрямів правового забезпечення процесу формування системи управління римо-католицької церкви наприкінці XVIII – у XIX ст. Дисертантці вдалося дослідити процес еволюції територіально-адміністративного устрою римо-католицької церкви в Україні, з'ясувати особливості політики влади в питанні регуляції її нормативно-правової бази та визначити відмінності й особливості становища католицьких єпархій в різних регіонах України.

Особлива увага приділена проблемі утворення та розвитку Тираспольської римо-католицької єпархії та персоналіям перших єпископів. Дисертанткою справедливо зазначено, що в межах єпархії проживали іноземні переселенці. Серед наведених статистичних даних стосовно етнічної чисельності парафіян у 1857 р. виділені лише німці та поляки (с. 131-132). У даному випадку бракує критичного аналізу зазначеної інформації. Доцільно було б з'ясувати: в яких містах чи колоніях проживали найбільші етнічні групи католиків та чи були серед них українці.

Логічним продовженням дослідження став розділ «Римо-католицька церква в Україні перед запитом держави і суспільства (кінець VIII –

XIX ст.)». Дисертанткою встановлено специфіку впливу римо-католицької церкви на суспільно-політичні процеси в Україні, пов'язані з антиурядовими виступами 30–60-х рр. XIX ст. Суттєвим досягненням Ольги Олександрівни стало розв'язання наукового завдання щодо з'ясування ролі римо-католицької церкви в соціально-економічному розвитку українських земель та особливості економічного становища конфесії.

Дисертантка пропонує тезу: Римо-католицька церква в XIX ст. перетворилася на духовного пастиря народів, що пригнічувались російським самодержавством (с. 144, 151, 163, 164), на ідейно-духовне ядро національно-патріотичних сил, причому як польських так і українських (с. 165), виступаючи духовним лідером протестних настроїв і докладаючи певних зусиль до зародження української національної ідеї.(с. 170). Хотілося б з'ясувати для яких регіонів України був характерним цей процес і в чому конкретно він проявлявся.

Важливою складовою дисертаційної роботи є розділ «Суспільна роль парафій Римо-католицької церкви в Україні», де на основі документальних матеріалів, у тому числі й статистичних даних, простежено процес становлення та розвитку римо-католицьких храмів і громад у різних регіонах України. На особливе схвалення заслуговує звернення дисертантки до персоналій церковних діячів, які особливо відзначились при розбудові католицьких парафій в Україні. Ця проблема досі залишається недостатньо розробленою в церковно-історичних студіях. О.О. Баковецька дійшла висновку, що суспільна роль парафій Римо-католицької церкви в Україні значною мірою залежала від регіону, де вони знаходились, та особливостей суспільно-політичного розвитку Російської імперії у відповідний період часу (с. 291).

Розглядаючи діяльність Римо-католицької церкви в Північному Причорномор'ї, авторка значну увагу приділила розбудові парафій в Херсоні, Миколаєві та Одесі, де фактично знаходилась єпископська кафедра. Проте на наш погляд не зовсім коректним є твердження про те, що «історія Одеси

розпочалася в 1794 р., після виходу указу Катерини II про будівництво військової і купецької гавані і міста Хаджибей» (с. 229). На даному етапі, в умовах розгортання дискусії стосовно віку Одеси, значна кількість науковців дотримується точки зору про початок історії міста в 1415 р. Ця версія знайшла свою підтримку й у Верховній Раді України, про що свідчить Постанова від 11 лютого 2015 р. (№ 184-VIII) про святкування ювілейної дати «600 років з часу першої писемної згадки про місто Одесу (1415)».

Підсумовуючи підрозділ, авторка стверджує, що одним із джерел поповнення конфесії в Північному Причорномор'ї, всупереч заборонам, був перехід з інших віросповідань до Римо-католицької церкви (с. 243). Варто було б проаналізувати цей процес більш детально і з'ясувати представники яких етносів, із яких конфесій переходили в римо-католицизм й чи були серед них українці.

В останньому розділі дисертаційної роботи – «Соціально-культурний аспект діяльності Римо-католицької церкви в Україні кінця XVIII – XIX століття» вирішено наукове завдання стосовно дослідження діяльності Римо-католицької церкви в галузі освіти та соціально-культурної сфери життєдіяльності суспільства. Одним із аспектів наукової новизни одержаних результатів стало визначення етапів та висвітлення особливостей культурно-освітньої та благодійної діяльності Римо-католицької церкви в окремих регіонах України. Дисертантка, дотримуючись принципу об'єктивності, приділила належну увагу проблемі впливу єзуїтського ордену на розвиток освіти в Україні, зокрема в Одесі. Розглянуто позитивні аспекти діяльності членів ордену в розбудові світських навчальних закладів міста, в тому числі й Рішельєвського ліцею (с. 305-307). При цьому здобувачка справедливо наголошує на негативних проявах діяльності Товариства Ісуса в Україні, відповідної політики російського уряду та ліквідації мережі католицьких освітніх закладів.

У цьому розділі Ольга Олександрівна дійшла висновку, що в 80–90-х роках XIX ст., всупереч усім заходам, що проводилися владою, розпочалося

масове відкриття благодійних товариств при Римо-католицьких церквах по всій території України. Подібні зрушення стали наслідком суспільно-політичних змін і свідчили про значний вплив Римо-католицької церкви на суспільство (с. 357).

Погоджуючись із позицією авторки, хотілось би, щоб вона більш ґрунтовно проаналізувала причини появи благодійних товариств, у тому числі й в Одесі, де була найбільша католицька община Південної України, лише з 80-х рр. ХІХ ст.

У підсумковій частині дисертантка наводить аргументовані та змістовні висновки щодо проведеного дослідження.

О.О. Баковецька в повному обсязі розв'язала основні завдання, які випливають з мети дослідження. Нею здійснено комплексний аналіз механізму впливу Римо-католицької церкви на суспільно-політичне життя України й досліджено загальні тенденції та регіональні особливості цього процесу в кінці ХVІІІ – ХІХ ст. Авторкою дисертаційного дослідження досягнуто конкретних наукових результатів, які є значущими для розвитку історичної науки. Важливо відзначити, що всі наукові результати належать здобувачу особисто.

Список використаних джерел і літератури містить 764 позиції, переважну більшість яких становлять джерела, що вказує на сумлінність автора при виконанні дисертаційної роботи. У кінці роботи розміщено додаток, у вигляді словника відповідної до зазначеної проблеми термінології.

Практичне значення дисертації полягає у залученні до наукового обігу нового корпусу джерел, що розширює знання в галузі церковної історії України в зазначений період, у можливості використання матеріалів і положень дисертації при написанні узагальнюючих праць з історії України, релігієзнавства, навчальних посібників, довідкових видань та напрацюванні сучасних програм державної релігійної політики.

Дисертантка виконала вимогу щодо ідентичності змісту автореферату й основних положень тексту дисертації. Оформлення дисертаційної роботи відповідає вимогам державних стандартів.

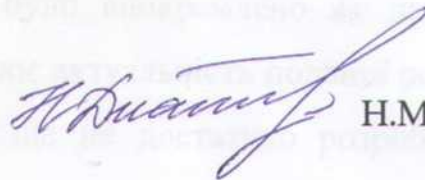
Результати даного дослідження пройшли наукову апробацію на 15-ти міжнародних та всеукраїнських конференціях. Основні положення і результати дисертації знайшли відображення в опублікованій монографії та в 40 публікаціях, з яких 20 наукових статей – у фахових виданнях і п'ять – у наукових періодичних виданнях інших держав.

Висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Авторка продемонструвала високий фаховий рівень, вміння аналізувати джерела та історичний матеріал.

Дисертаційна робота Баковецької О.О. «Римо-католицька церква в Україні кінця XVIII – XIX століть: вплив на суспільно-політичний розвиток» відповідає вимогам пп. 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її автор – Баковецька Ольга Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

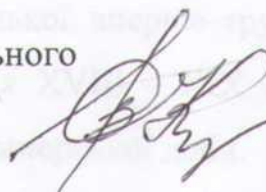
Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова

Н.М. Діанова

Підпис завіряю:
Вчений секретар Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова

С.В. Курандо